

УДК 631.11.

**Щурик М.В.**, д.е.н., проректор з наукової роботи, професор<sup>©</sup>  
Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького

### **ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

*Досліджено стан організації відтворення земельних ресурсів в умовах запровадження ринкових відносин. Доведено потребу створення макрорегіональної концепції запровадження засад сталого розвитку природи. Запропоновано джерела інвестування, з метою формування екологічно та економічно збалансованого відтворення природних ресурсів. Пропонується значно підняти роль держави та місцевих органів самоврядування в процесі формування збалансованості природи та інтересів гомосу.*

**Ключові слова:** екологія, субстанція, духовність, цінності, пріоритети, фінансування, збалансованість.

**Постановка проблеми.** Погіршення екології природних ресурсів, зокрема земель сільськогосподарського призначення, лісу, води, значне зменшення популяції флориністики та фауністики спричинено низьким рівнем усвідомленості суспільства потреби раціонально і бережливо відноситись до природних ресурсів. Слабкою залишається нині законодавча база регулювання відносин збалансованості між матеріальними інтересами суб'єктів діяльності та природними ресурсами. Економічні інтереси продовжують бути домінуючими по відношенню до законів онтології.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблеми, пов'язані з погіршенням екології, все частіше стають предметом дослідження багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних учених. Особлива увага при цьому відводиться природним ресурсам, які в абсолютній своїй більшості виконують роль лакмусового паперу, який засвідчує про надмірне забруднення, засмічення, отруєння лісу, води, атмосферного повітря тощо. Загострення екологічних проблем проявляється також у зменшенні регенеративних властивостей рослинного та тваринного світу, зниженні родючості сільськогосподарських земель, зникненні багатьох видів рослин і тварин. Нині, як ніколи використання природних ресурсів часто набуває неконтрольованого характеру. На думку авторів доповіді Міжнародного фонду дикої природи «Жива планета» за 2008р., виснаження природних ресурсів планети проходить настільки швидкими темпами, що на підтримання нинішнього рівня способу життя населення світу до 2020 р. потреба в ресурсах досягне розмірів, які еквівалентні двом планетам типу Земля [1]. З наведеного видно, що перед країнами, регіонами, кожною людиною постає потреба осмислення своїх дій, вчинків, які завдають або можуть завдати шкоду ресурсам природи.

Слід зазначити, що вчені пропонують залучати до розв'язання екологічних проблем в першу чергу адекватні державні структури. Світовий досвід засвідчує, що окремі уряди активно включились у розв'язання екологічних негараздів. Зокрема в Китаю особлива увага відповідних владних інституцій спрямовується на розв'язання тих екологічних проблем, які можуть перешкоджати припливу в країну іноземного капіталу, кваліфікованої робочої сили, розвитку зовнішньої торгівлі [2, с.85]. Зусилля урядів окремих високорозвинутих країн з метою збереження та покращення екології спрямовуються на винесення екологічно брудних виробництв у країни, що розвиваються, оскільки тут природоохоронне законодавство не є таким жорстким [3, с.7]. Існуючі нині проблеми в зв'язку з порушенням збалансованості відтворення природних ресурсів, поєднуючи одночасне розв'язання екологічних та економічних завдань окремі вчені вбачають у відсутності достатньо сформованих морально-етичних цінностях. Нинішні кризи являють собою відплату людям за аморальне прагнення забезпечувати власний добробут шляхом насильства, паразитувати на природі, не повертаючи її борги [4, с. 21]. Треба зазначити, що існують і інші напрямки досліджень учених, які переконують у потребі формування якісно нових засад організації використання, збереження, покращення ресурсів природи, досягаючи при цьому збалансованості інтересів гомосу та природних ресурсів. Треба зазначити, що нині все ще недостатня увага приділяється науковцями дослідженню регіональних особливостей механізму збалансованості екології та відтворювального процесу природи.

**Постановка завдання.** Дослідити основні причини існуючого нині дисбалансу інтересів людини та природних ресурсів. Запропонувати механізм досягнення збалансованого розвитку екології в процесі використання, збереження та покращення природи та всього довкілля.

**Результати дослідження.** Оцінювання стану земельних ресурсів, води, лісу, інших важливих складових природи в Карпатському макрорегіоні засвідчує про продовження зростання їх забрудненості та засміченості, погіршення регенеративних властивостей, що в кінцевому рахунку призводить до погіршення екології. Деструктивні екологічні процеси природних ресурсів спричинені, в основному, економічними потребами суб'єктів господарської діяльності, а також побутовими діями населення. І перші, і другі, як правило, недостатньою мірою враховують необхідність збереження та охорони природи, всього довкілля.

Процеси, що пов'язані з засміченістю та забрудненістю природних ресурсів регулюються вітчизняним законодавством за допомогою встановлених екологічних платежів, обсяг яких, як правило, не відповідає розміру шкоди, що завдається землі, лісу, воді тощо. Особливо це стосується приватного сектору. Йдеться про те, що в Карпатському макрорегіоні шкідливі викиди підприємств – забруднювачів атмосфери часто завдають шкоди плодово-ягідним насадженням, тваринам, птиці, бджолосім'ям господарств населення тощо. Зазначене призводить до появи невідомих захворювань, а також до загибелі флори та

фауни. Насамперед це стосується кислотних дощів, наслідки від випадання яких практично залишаються поза увагою місцевих органів влади, державних екологічних інспекцій, громадських організацій тощо. Аналогія має місце також щодо викидів шкідливих газів, парів, інших невідомих простому пересічному громадянину інгредієнтів, які також призводять до пошкодження, а в багатьох випадках загибелі кісточкових, зерняткових дерев, знищення птиці, риби, диких тварин тощо. Підкреслюємо, що нині ці екологічні катаклізми продовжують залишатися поза увагою відповідних органів влади. Має місце лише факт констатації неправомірних, особливо небезпечних для всього довкілля, включаючи власне саму людину, дій суб'єктів, діяльність яких завдає шкоди. Підкреслюємо, що лейтмотивом діяльності таких підприємств є, насамперед, економічні інтереси власників, користувачів шкідливих та небезпечних виробництв. Потрібно відверто визнати, що погіршення екології природних ресурсів, здоров'я населення, що тут проживає, спричинено ірраціональними інтересами власників підприємств.

Складність полягає також у тому, що місцеві чиновники, адекватні контролюючі органи часто замовчують шкідливі дії забруднювачів та засмічувачів атмосфери, природи, дійсний розмір шкоди і втрат, які мають місце при цьому. Йдеться про те, що прості пересічні громадяни, як правило, не володіють об'єктивною інформацією, що стосується рівня безпеки та втрат спричинених підприємствами, функціонування яких завдає шкоди природі та суспільству. Саме цим пояснюється те, що у досліджуваному макрорегіоні нині властиве масове, невідворотне всихання багатьох плодово-ягідних насаджень, різке, перманентне зменшення кількості диких тварин, птиці, риби, бджолосімей тощо. Підкреслюємо, що в даному випадку ми ведемо мову про видимі людиною природні катаклізми, які інколи спричиняють супротив суспільства.

Разом з тим, як відомо, нас оточує також невидимий світ, результати впливу на який підприємств–забруднювачів нам невідомі. Маловідомим продовжує залишатися зворотна дія його на землю, інші органічні та неорганічні субстанції, які дано людині відчувати, бачити тощо. Зазначене, на нашу думку, залишається нині однією із найбільш не пізнаних наукою проблем, яка потребує розв'язання, оскільки без цього важко передбачити майбутнє людства, можливості його життя (виживання) у зв'язку із зростанням антропогенного та техногенного впливу на природу, довкілля, рослинний і тваринний світ. В першу чергу це стосується самої людини, яка є головною, органічно поєднаною з природою субстанцією. Природа, її матеріальна наповнюваність призначена Світовим Розумом для потреб життя її на землі. Саме тому, невинуватим економічно, екологічно, соціально є обмежувальний вплив на підприємства, які завдають шкоди природним ресурсам лише встановлення розміру екологічних платежів. Йдеться про необхідність перегляду та запровадження нових засад до відшкодування втрат, завданих підприємствами – забруднювачами та засмічувачами природних ресурсів, атмосферного повітря. Причому відшкодування має мати адресний, прозорий характер, включаючи не лише юридичних, а й фізичних осіб, окремих громадян.

Слід більш жорстко підходити до реалізації положення, що забруднювач платить. Причому розмір платні має бути перманентним, мінливим і безпосередньо залежати від наслідків завданої шкоди.

Реалізація зазначеного потребує проведення додаткових обстежень шкідливих підприємств і виробництв на предмет забруднення ними природних ресурсів. Дослідження засвідчують, що такі заходи є надзвичайно потрібними, оскільки в досліджуваному макрорегіоні продовжує погіршуватись екологія. Насамперед це стосується викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря в  
Карпатському макрорегіоні\***

	Усього, тис.грн.					
	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Закарпатська	36,7	40,7	65,9	70,7	88,2	91,4
Івано-Франківська	325,7	184,8	252,2	318,4	325,2	298,3
Львівська	239,6	192,9	187,6	206,7	253,1	266,8
Чернівецька	35,0	35,1	33,6	32,7	45,9	43,3
Разом по макрорегіону	637,0	453,5	539,3	628,5	712,4	699,8

\* Статистичний щорічник України за 2008 рік. За ред. О.Г. Осауленка. Держкомстат України: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агенство», Київ.- 2009.-С.523.

Особливо значної шкоди докільню в досліджуваному макрорегіоні завдають шкідливі та екологічно небезпечні підприємства та виробництва в Івано – Франківській та Львівській областях. Зокрема, викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря в Івано-Франківському макрорегіоні вдвічі перевершують аналогічний показник по Україні. В 2008 році в розрахунку на 1 км<sup>2</sup> тут було викинуто 21,5 тонни шкідливих речовин.

Офіційні дані статистики засвідчують, що основними забруднювачами атмосферного повітря стаціонарними джерелами є теплові електростанції. Йдеться про міста Бурштин та Добротвір, відповідно Івано-Франківської та Львівської областей. Саме тут розміщені теплоелектростанції, які належать до особливо небезпечних забруднювачів в період 1990-2008 рр. (табл.2).

Негативна динаміка шкідливих викидів у атмосферне повітря призводить у досліджуваному макрорегіоні не лише до погіршення екології, а й загибелі флори і фауни, занесення все нових видів рослин, тварин, птахів до Червоної книги, появи раніше невідомих хвороб жителів навколишніх сіл і міст, інтенсифікації ракових та онкологічних захворювань, депопуляції населення. Такі наслідки економічної діяльності підприємств – забруднювачів, як не дивно, не спонукають нинішнього чиновника до дій, які би призупинили функціонування шкідливих виробництв. Йдеться про запровадження більш жорстких, нетривіальних заходів впливу на потребу дотримання суб'єктами

господарювання вимог екології, введення примусового правового механізму відшкодування сум реально завданих збитків, штрафів, які використовуються в практиці високорозвинутих країн. Дані статистичного щорічника засвідчують, що збори, пред'явлені підприємствам, організаціям, установам за забруднення навколишнього середовища в 2008 році порівняно з 1996 роком зросли майже втричі (в фактичних цінах без урахування інфляції), в той же час позови за збитки, заподіяні природі та штрафи, пред'явлені за порушення природоохоронного законодавства, зменшились більше ніж у 2 рази.

Таблиця 2

**Викиди шкідливих речовин у атмосферне повітря тепловими електростанціями у областях Карпатського макрорегіону\***

	1990	1995	2000	2005	2008
Івано-Франківська	403,3	271,7	141,0	204,2	241,7
у тому числі Івано-Франківськ	5,6	2,7	0,8	0,7	0,7
Бурштин	308,1	220,0	118,9	176,5	218,3
Львівська	271,9	124,6	108,6	95,6	126,4
у тому числі Львів	13,5	5,8	3,1	2,8	1,9
Добротвір	...	...	73,0	51,5	59,1

(тис. т)

\* Статистичний щорічник України за 2008 рік. За ред. О.Г. Осауленка. Держкомстат України: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агенство», Київ.- 2009.-С.526.

Досягнення збалансованості між екологією природних ресурсів та економічними інтересами підприємств, на наше глибоке переконання, можна забезпечити завдяки посиленню штрафних санкцій за завдану шкоду, забезпеченню прозорості, публічності та доступності інформації, яка стосується характеру порушень. При цьому дієвість таких заходів прямо залежатиме від обсягу відшкодувань, які матимуть адресний характер, включаючи природно-ресурсний потенціал населених пунктів, що зазнають найбільшої шкоди.

Порушення збалансованості еколого-економічних засад у процесі відтворення природних ресурсів в Карпатському макрорегіоні здійснюється також в результаті функціонування малих та середніх підприємств. Насамперед це стосується суб'єктів, які займаються виробництвом пластикової продукції (тара, пакувальні матеріали, різного роду обгорткові синтетичні пакети, обгортки), на утилізацію яких потрібні десятки років. Нині, на нашу думку, не створено єдиного циклу на шляху виробник пластмаси та інших небезпечних для природи і суспільства товарів органічної та неорганічної хімії та підприємство-утилізатор, переробник використаних матеріалів, сміття тощо. Йдеться про те, що суб'єкти господарювання, що займаються виготовленням виробів з пластмаси не несуть відповідальності за її кінцеве використання. Як результат -

величезні території земель аграрного сектора, ліси, дороги, береги рік засмічені відходами сумнівного хімічного походження. Більш ніж очевидно, що зазначена проблема потребує нагального розв'язання, включаючи заходи адекватного впливу провладних структур, природоохоронних органів, а також громадськості.

Насамперед доцільно провести суцільну екологічну паспортизацію всіх підприємств, незалежно від форм власності, підпорядкованості, сфер діяльності, а також запровадити постійний моніторинг дотримання ними вимог екології. Окрім того, створенню нових підприємств обов'язково має передувати екологічний висновок, що стосується дотримання в процесі функціонування встановлених екологічних вимог. При цьому, як нами зазначалось вище, слід значно посилити відповідальність, підвищити розміри штрафів за завдану шкоду. Норми відшкодування, а також відповідальності за завдані збитки слід прирівняти до європейського природоохоронного законодавства.

Підприємства, небезпечні виробництва, діяльність яких не відповідає встановленим вимогам та стандартам екології, слід закрити, навіть незважаючи на успішну виробничу й фінансову діяльність. Без застосування саме таких радикальних, рішучих заходів впливу досягнення збалансованого відтворення природних ресурсів, поєднуючи при цьому екологічні та економічні інтереси залишатиметься декларативними, популістськими намірами.

Наступним кроком на шляху запровадження еколого-економічних засад збалансованого відтворення природних ресурсів у Карпатському макрорегіоні має стати встановлення участі в цьому процесі населення. Йдеться про побутовий сектор, його вплив на збереження та покращення екології лісу, води, атмосферного повітря, участь у розширенні можливостей популяції флори і фауни тощо.

Дослідження засвідчують, що роль, участь, вплив місцевого населення на відтворення, збереження, покращення та охорону навколишніх природних ресурсів, атмосферу кардинально відрізняється від тієї, що мала місце 10-15 років тому. Нині жителі сіл, міст є одними з найбільших забруднювачів земель, лісових ділянок, річок, озер, водоймищ, струмків, атмосферного повітря. Побутові відходи, сміття, які вже стали своєрідними атрибутами вздовж доріг, шляхів, лісових галявин, берегів річок є рукотворними продуктами діянь саме населення, а не промислових підприємств і шкідливих виробництв. На жаль, нині в нашому суспільстві не прийнято загальновстановлених норм моралі, які би зорієнтовували громадян на необхідність дотримання та збереження чистоти навколишніх ресурсів, атмосферного повітря.

Значної шкоди завдає докільлю також масове спалювання побутових відходів, сухих трав, хмизу на сільськогосподарських землях, лісових галявинах, присадибних ділянках, в результаті чого повітря стає отруєним шкідливими викидами, що завдають шкоди не лише ресурсам природи, а й людині. Причому практика спалювання населенням сміття, відходів побутової хімії, листя набуває хронічного характеру й з кожним роком зростає. Більш ніж очевидно, що вирішення зазначених негараздів потребує прийняття та розв'язання адекватних заходів.

Поліпшення екології довкілля, атмосферного повітря потребує більш предметного втручання в ці процеси місцевої влади. Саме на місцях, власними зусиллями має бути організоване складування побутових відходів, притягнення до суворої відповідальності громадян, які самовільно засмічують і забруднюють ліс, землю, водоресурсні джерела тощо.

В межах кожного населеного пункту слід розробити конкретну концепцію, програму поліпшення екології місцевих природних ресурсів. Йдеться про запровадження постійного моніторингу за дотриманням вимог чистоти та збереження довкілля, побудову в місцях масового відпочинку, вздовж доріг, інших визначених місць вбиралень, пунктів для складування сміття, відходів тощо. Причому це має бути побудовано на засадах постійного догляду, утилізації, відповідальності, фінансування тощо. Зазначимо, що в світі саме таким чином вже давно вирішено проблему побутових відходів, натомість в наших населених пунктах вони чомусь залишаються поза увагою місцевої влади, громадськості.

Запровадження еколого-економічних засад збалансованого відтворення природних ресурсів у Карпатському макрорегіоні слід організовувати відповідно до накреслень, рекомендацій, вироблених світовою спільнотою. Йдеться про концепцію засад сталого розвитку, яка була прийнята в 1987 році на конференції ООН. Саме теоретичні та методологічні основи сталого розвитку слугують своєрідним орієнтиром для досягнення збалансованості між екологією природи та матеріальними інтересами суб'єктів господарювання. З цією метою в досліджуваному макрорегіоні слід розробити концепцію, програмний документ, який би містив перелік заходів, які рекомендуються засадами сталого розвитку з метою досягнення еколого-економічної збалансованості природних ресурсів.

Запровадженню макрорегіональної концепції стійкого розвитку мають передувати певні заходи. Насамперед це стосується оцінки нинішнього стану екології ресурсів природи, обстеження підприємств та господарств населення, діяльність яких призводить (або може призвести) до погіршення екології, посилення участі у процесах оздоровлення та збереження ресурсів місцевих органів влади та громадськості, пошуку необхідних обсягів та джерел фінансування тощо.

**Висновки.** Досягнення збалансованості відтворення природних ресурсів у Карпатському макрорегіоні крізь призму збереження та поліпшення екології успішного розв'язання економічних завдань нині гальмується цілою низкою чинників. Насамперед це стосується підприємств-забруднювачів та шкідливих виробництв, діяльність яких спрямовується на досягнення економічних інтересів, часто завдаючи при цьому шкоди екології природних ресурсів. Нині нагальним є проведення екологічної паспортизації таких підприємств на предмет дотримання ними вимог екології. Дієвим заходом поліпшення екології ресурсів землі, лісу, води, атмосферного повітря слід вважати підвищення відповідальності забруднювачів завдяки збільшенню на порядок розміру штрафів. Відповідальність за завдану шкоду слід диверсифікувати не лише серед юридичних, а й фізичних осіб, громадян тощо.

Слід також значно підвищити, персоніфікувати вимоги дотримання стандартів екології до населення, яке нині є одним із найбільших забруднювачів побутовими відходами, виробами з пластмаси лісу, берегів річок, території вздовж доріг і шляхів. Крім того на часі є запровадження моніторингу чистоти та безпечності природних ресурсів, які розташовані у безпосередній близькості до населених пунктів. Саме місцева влада повинна предметно зайнятися проблемами облаштування територій населених пунктів. Насамперед це стосується побудови і розміщення вбиралень у місцях масового відпочинку населення, вздовж доріг, річок тощо. Крім того владі потрібно значно покращити роботу з побудови організованих сміттєзвалищ, пунктів утилізації побутових відходів та сміття.

Досягнення збалансованості екології природних ресурсів та економічних інтересів суб'єктів діяльності потребує розробки та запровадження в Карпатському макрорегіоні концепції засад сталого розвитку. Саме вона повинна визначати перспективу використання, збереження, покращення та охорони ресурсів природи, поєднуючи одночасне розв'язання економічних і екологічних завдань.

### Література

1. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://www.environment.newscientist.com/article/dn15063-disastrous-eco-crunch-treatensplanet.html>.
2. Рогожина М. Новые тенденции в экологической политике развивающихся стран / М. Рогожина // МЭиМО.-2009.-№4.-С.81-89
3. Шишков Ю.В. Еще один упущенный шанс / Ю.Шишков // МЭиМО.-2010.-№8.-С.3-9.
4. Нікітенко П. Ноосферний підхід до формування антикризової моделі життєдіяльності Білорусі, Росії та України / П.Нікітенко // Економіка України.-2010.- №3.- С.21-26.

### Summary Schuryk M.

*Ivano-Frankivsk university of law named after kind Danylo Halitskiy*

### ECOLOGICAL AND ECONOMIC FOOTINGS FOR BALANCED RECREATION OF NATURAL RESOURCES: REGIONAL ASPECTS

*It is researched the situation of the organization of the recreation of land resources in the conditions of application of the market relations. The author investigates the state of natural resources in the Carpathian macroregion. The main reasons of negative influence the ecology of natural resources and the whole environment are analyzed. The need for creation macroregional conception of introducing steady nature development footings is proved. The author suggests sources of investing to form ecological and economic footings for balanced recreation of natural resources. The article also proposes to rise the role of state and local bodies of selfgoverning in the process of balance formation between nature and person's interests.*

*Стаття надійшла до редакції 01.04.2011 р.*